

УДК 343.341

В. П. СМЕЛЬЯНОВ, А. В. КОРОСТИЛЕНКО, Л. В. НОВІКОВА

Вячеслав Павлович Смелянов, доктор юридичних наук, професор, професор Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Анатолій Валерійович Коростиленко, кандидат юридичних наук, в. о. начальника наукової лабораторії Національної академії Служби безпеки України

Людмила Вікторівна Новікова, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ НОРМИ ЯК ПІДҐРУНТЯ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Входження України у міжнародне співтовариство потребує вдосконалення її законодавства, особливо у світлі тих міжнародно-правових документів, до яких наша держава офіційно приєдналася. Зокрема, Законом України від 3 липня 2006 р. № 54-V ратифікована Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р., а 28 жовтня 2015 р. Україна підписала Додатковий протокол до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму. Згідно з положеннями Конвенції до Кримінального кодексу України було введено нові ст.ст. 258-1 (Втягнення у вчинення терористичного акту), 258-2 (Публічні заклики до вчинення терористичного акту), 258-3 (Створення терористичної групи чи терористичної організації), 258-4 (Сприяння вчиненню терористичного акту), 258-5 (Фінансування тероризму). Водночас досконале ознайомлення з цими законодавчими новелами та аналіз публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми, свідчить про те, що ці новели не відповідають повною мірою міжнародно-правовим документам, більш того, вони не тільки не усувають ті недоліки, які існували раніше в антитерористичному законодавстві, а й породили нові неузгодженості та протиріччя як зазначених норм між собою, так і з іншими кримінально-правовими нормами.

Передусім невдалим є використання у ст.ст. 258-1, 258-2 та 258-4 вузького поняття «терористичний акт», оскільки під цим поняттям у чинному законодавстві України розуміються лише ті дії, що передбачені у ст. 258 КК. Тому одразу ж виникає питання: а що робити у тих випадках, коли вказані у цих статтях дії будуть стосуватися інших терористичних злочинів? До того ж використання у зазначених статтях цього терміна, по-перше, суперечить положенням ст.ст. 258-3 і 258-5 КК, оскільки зі змісту останніх неможливо зробити висновок, що тут йдеться лише про діяльність, спрямовану на підтримку вчинення виключно терористичного акту, а, по-друге, не відповідає тій термінології, яка використовується у тексті Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму. Зокрема, у ст. 5 Конвенції рекомендується встановити в національних законодавствах кримінальну відповідальність за підбурювання до вчинення терористичного злочину, у ст. 6 – за залучення до терористичної діяльності, у ст. 7 – за навчання терористичній діяльності¹.

Недосконалі ці статті також з позиції канонів юридичної науки та законодавчої техніки.

Так, у ст. 258-1 КК передбачається відповідальність за втягнення особи у вчинення терористичного акту, а в ст. 258-4 КК – за вербування особи з метою вчинення терористичного акту, а так само використання особи з цією метою. Тобто, за фактично однакові дії встановлюється відповідальність у різних статтях КК, що штучно породжує колізію норм. Крім того, у диспозиції ст. 258-1 КК вказується на ознаки таких діянь, як «втягнення особи у вчинення терористичного акту або примушування до вчинення терористичного акту». Однак такі поняття, як «примушування» і «втягнення», співвідносяться як частина і ціле, тобто примушення – це різновид втягнення, вчинений за допомогою насильства, погрози насильством чи шантажу, тому за наявності у тексті статті терміна «втягнення» термін «примушування» є зайвим, а відповідно зайвою є і вказівка в тексті статті на способи примушування. Саме те демонструє і диспозиція ст. 304 КК, яка встановлює

відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність і містить лише один загальний термін «втягнення». Інша справа, що насильницький спосіб втягнення можна передбачити як кваліфікуючу ознаку відповідного складу злочину.

Отже, у складі злочину, що передбачає відповідальність за втягнення у вчинення терористичного злочину, щоб він не конкурував зі складом, який встановлює відповідальність за сприяння терористичній діяльності, доцільно вказати на декілька форм залучення особи, хоча по суті всі вони є лише різновидами втягнення, і сформулювати диспозицію цієї статті наступним чином: *«Втягнення особи у вчинення терористичного злочину, а так само вербування чи використання особи з цією метою»*.

Водночас потребує врахування та обставина, що відповідно до ст. 7 Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму відповідальність за навчання терористичному злочину необхідно встановлювати у самостійній статті кримінального закону. На підставі цього пропонуємо доповнити КК України відповідним складом злочину такого змісту: *«Навчання терористичній діяльності, передбаченій цим Кодексом»*.

У ст. 258-3 КК встановлюється відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації, однак із тексту статті не зрозуміло, які саме групи з передбачених у ст. 28 КК України тут мають на увазі. Відомо, що ст. 28 КК розрізняє три різновиди вчинення злочину групою осіб: 1) вчинення злочину групою осіб-виконавців без попередньої змови між собою (ч. 1 ст. 28 КК); 2) вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 28 КК) і 3) вчинення злочину організованою групою (ч. 3 ст. 28 КК). І якщо буквально тлумачити положення ст. 258-3 КК, то виходить, що створення будь-якої групи підпадає під ознаки цієї статті. Однак така ситуація суперечить усій системі Кримінального кодексу України, оскільки відповідно до його положень окремі криміналізації можуть підлягати лише організовані злочинні угруповання, а в іншому випадку готування до злочину буде тягнути більш суворе покарання, ніж саме вчинення злочину. Так, відповідно до ч. 2 ст. 258 КК за терористичний акт, вчинений за попередньою змовою групою осіб, передбачено покарання у виді позбавлення волі строком від семи до дванадцяти років, а лише за попередню змову групи осіб про вчинення у майбутньому терористичного акту санкція ст. 258-3 КК встановлює покарання у виді позбавлення волі строком від восьми до п'ятнадцяти років. Вочевидь, тому в науковій і навчальній літературі, а також науково-практичних коментарях постійно звертається увага на те, що під терористичною групою належить розуміти внутрішньо стійке об'єднання трьох або більше осіб, яке було попередньо утворено з метою вчинення ряду терористичних злочинів або тільки одного, який потребує ретельної довгострокової підготовки². Таким чином, під терористичною групою слід розуміти лише організовану групу та здійснити у цьому зв'язку відповідні зміни до цієї статті КК України. Крім того, необхідно виключити з диспозиції цієї статті КК слова «а так само організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації», оскільки суспільна небезпечність сприяння значно нижча за власне створення, керування чи участь, тим більше, що в Кодексі вже є склад злочину (ст. 258-4 КК), який передбачає відповідальність за сприяння вчиненню терористичного акту, який треба лише вдосконалити, і відповідно до вимог Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму термін «терористичний акт» замінити на термін «терористичний злочин».

Тому вважаємо за доцільне викласти диспозицію цієї статті таким чином: *«Створення організованої терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній»*.

Що ж стосується організаційного чи іншого сприяння створенню або діяльності організованої терористичної групи чи терористичної організації, то ознаки таких діянь можуть повністю охоплюватися межами статті, що встановлюватиме відповідальність за різноманітні види *сприяння вчиненню терористичного злочину*.

У ст. 258-5 КК криміналізоване фінансування тероризму, однак з тексту статті неможливо зрозуміти, чи підпадає під ознаки цього складу злочину фінансування будь-яких терористичних діянь, як криміналізованих, так і некриміналізованих, чи тільки фінансування терористичних злочинів, а це потребує певного вдосконалення конструкції цієї статті. В іншому випадку буде виходити, що можна притягати до кримінальної відповідальності за фінансування тих діянь, які ще самі не криміналізовані. Крім того, у цієї статті цілком зайвим є згадування про фінансування ще конкретних видів терористичних злочинів, бо цим переліком терористичні злочини не вичерпуються, до того ж цей перелік повністю охоплюється початковим текстом диспозиції ст. 258-5 КК більш широкого змісту. Водночас чомусь не надається поняття саме фінансуванню тероризму, яке чітко визначено у ст. 2 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, відповідно до якої будь-яка особа чинить злочин за змістом цієї Конвенції, якщо вона будь-якими методами, прямо чи опосередковано, незаконно та умисно надає активи або здійснює їх збір з наміром, щоб вони використовувались, або при усвідомленні того, що вони будуть використані, повністю чи частково, для вчинення терористичних злочинів³.

У зв'язку з цим видається за доцільне викласти диспозицію статті, що передбачає відповідальність за фінансування тероризму, у такій редакції: *«Фінансування тероризму, тобто надання чи збір активів особою, яка усвідомлювала, що це може бути використано повністю або частково для підготовки та вчинення терористичного злочину»*.

Останнім часом у ряді кримінальних кодексів зарубіжних країн окремо встановлюється відповідальність за пропаганду і поширення ідеології тероризму. У цьому зв'язку у науковій літературі іноді пропонується ознаками пропаганди і поширення ідеології тероризму доповнити склад злочину, що передбачає від-

повідальність за публічні заклики до вчинення терористичних дій. Але навряд чи доцільно таке об'єднання в одному складі злочину практично різних за своїми об'єктивними властивостями терористичних діянь. Тому пропонуємо передбачити в КК України окремий склад злочину з такими ознаками: *«Пропаганда і поширення ідеології тероризму або розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів такого змісту, а так само ввезення на територію України чи транзит через її територію, або вивіз за її межі матеріалів, в яких пропагується ідеологія тероризму»*.

У складі злочину, що передбачає відповідальність за публічні заклики до вчинення терористичних діянь, з урахуванням зарубіжного досвіду законотворення доцільно встановити також відповідальність за публічне виправдання тероризму і викласти диспозицію цієї статті у такій редакції *«Публічні заклики до вчинення терористичного злочину або публічне виправдання тероризму, а так само розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів такого змісту»*.

Також останнім часом у зв'язку з підписанням Україною Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму у науковій літературі виникає питання про криміналізацію виїзду за кордон з терористичною метою⁴. При цьому також зауважується, що такого роду склад злочину вже має місце, наприклад, у ст. 237-4 Пенітенціарного кодексу Естонії, який встановлює відповідальність за зловмисне проникнення в Естонську Республіку, здійснене з метою вчинення іншого злочину проти держави (терористичні злочини цей Кодекс відносить до злочинів проти держави). Різниця в тому, що у ст. 4 Додаткового протоколу йдеться про виїзд за кордон з терористичною метою, а в ст. 237-4 ПК Естонії – про в'їзд з такою метою⁵. У цьому зв'язку вважаємо за необхідне встановлювати відповідальність як за в'їзд в Україну, так і за виїзд за кордон, і сформулювати диспозицію нової статті таким чином: *«В'їзд в Україну або виїзд за кордон з метою вчинення терористичних злочинів»*.

Водночас привертає увагу недосконалість конструкції ст. 258 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за терористичний акт.

Основний недолік даного складу злочину полягає в тому, що в ньому такі ознаки, як «порушення громадської безпеки», «залякування населення» та здійснення «впливу» передбачаються не у взаємозв'язку і взаємообумовленості, а в альтернативному порядку. Зі змісту цього складу злочину виходить, що можливий терористичний акт з метою порушення громадської безпеки, але без залякування населення і без впливу на когось, що можливий терористичний акт, з метою залякування населення, але без порушення громадської безпеки і без впливу на когось, і нарешті виходить, що можливий терористичний акт з метою впливу на когось, але без порушення громадської безпеки і без залякування населення. Така конструкція призводить до того, що під склад злочину, передбачений ст. 258 КК, підпадають численні діяння, які повинні кваліфікуватися за іншими статтями КК, тобто він став всеохоплюючим і всепоглинаючим настільки, що виникає питання, а для чого тоді потрібні інші статті Кримінального кодексу про відповідальність за насильницькі злочини, якщо переважна більшість злочинів повністю підпадає під ознаки цього складу терористичного акту.

Щоб уникнути такої ситуації, необхідно ознаки цього базового складу злочину передбачати не в альтернативному порядку, а у взаємозв'язку, а також розширити його ознаки до змісту ознак видового складу злочинів терористичної спрямованості, тобто включати до його змісту ознаки не тільки загальнонебезпечних діянь, а й інших суспільно небезпечних діянь, вчинених з терористичною метою. Саме такий підхід до конструкції цього базового складу терористичних злочинів має місце у низці Кодексів зарубіжних держав.

Так, відповідно до ст. 88 («Тероризм») Кримінального закону Республіки Латвія під ознаки цього складу злочину підпадають вчинення вибуху, підпалу, застосування ядерної, хімічної, біологічної, бактеріологічної, токсичної та іншої зброї масового знищення, розповсюдження епідемій чи епізоотій, скоєння масового отруєння, викрадення людини, захоплення заручників, угону повітряного, наземного чи морського транспортного засобу, а так само інших дій, якщо вони спрямовані на залякування населення або вчинюються з метою спонукання держави, її установ чи міжнародних організацій здійснити будь-які дії або утриматися від них⁶.

У ст. 237 («Терористичний злочин») Пенітенціарного кодексу Естонії ознаки базового складу злочину охоплюють вчинення злочину проти міжнародної безпеки, проти особи, що створює небезпеку для життя чи здоров'я людини, злочину проти навколишнього середовища, злочину проти іноземної держави чи міжнародної організації або загальнонебезпечного злочину, виробництво, розповсюдження чи використання забороненої зброї, незаконне захоплення майна, пошкодження чи знищення майна у значному розмірі, втручання у комп'ютерні системи чи перешкоджання їх функціонуванню, а так само погроза вчиненням зазначених дій, якщо вони вчинені з метою змусити державу або міжнародну організацію здійснювати чи не здійснювати будь-які дії, або серйозно порушити чи знищити систему політичного, конституційного, економічного чи суспільного устрою держави, або серйозно порушити чи знищити діяльність міжнародної організації, або серйозно залякати населення⁷.

Стаття 255 («Акт тероризму») КК Республіки Казахстан у ч. 1 відображає ті положення, які характеризують терористичний акт, у ч. 2 і 3 передбачає кваліфікуючі й особливо кваліфікуючі ознаки щодо діянь, зазначених у ч. 1 цієї статті, а у ч. 4 ст. 255 КК встановлюється відповідальність і за інші злочини терористичної спрямованості, а саме: «Замах на життя людини, вчинений з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, або впливу на прийняття рішень державними органами Республіки Казахстан, іноземною державою чи міжнародною організацією, провокації війни або ускладнення міжнародних відносин, як і замах на життя державного чи громадського діяча, вчинений в тих же цілях, а також з метою припинення його державної або іншої політичної діяльності чи з помсти за таку діяльність, або замах на життя людини,

поєднаний з нападом або організації, що користуються міжнародним захистом, будинки, споруди, захопленням заручників, будинків, споруди, засобів зв'язку, угоном, як і з захопленням повітряного або водного судна, залізничного рухомого складу або іншого громадського транспорту»⁸.

У ст. 359 («Акт тероризму стосовно державного чи громадського діяча») КК Республіки Білорусь встановлюється відповідальність за вбивство державного чи громадського діяча, насильство щодо нього, захоплення і (або) утримання його як заручника, викрадення і (або) позбавлення його волі, вчинені у зв'язку з його державною чи громадською діяльністю з метою впливу на прийняття рішень органами влади, або перешкодження політичній чи іншій громадській діяльності, або залякування населення, або дестабілізації громадського порядку⁹.

Хоча зазначені склади злочинів викликають такі ж зауваження, що й склад, передбачений ст. 258 КК України, оскільки в них ознаки, які характеризують терористичний характер діянь, також перелічені в альтернативному порядку, не визначені у взаємозв'язку, однак сам підхід щодо встановлення ознак акту тероризму шляхом охоплення ознак як терористичного акту, так і інших злочинів терористичної спрямованості, вважається цілком прийнятним.

Таким чином, вважаємо за доцільне передбачити у КК України базовий склад терористичних злочинів під назвою «Акт тероризму» з таким змістом диспозиції статті: «*Акт тероризму, тобто вчинення або погроза вчинення вибуху, підпалу, отруєнь, затоплень, посягання на життя, викрадення людини, захоплення заручника, транспортного засобу, установ, підприємств, радіоактивних матеріалів або інших суспільно небезпечних діянь, що спрямовані на залякування населення з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади України чи інших держав, міжнародними організаціями, об'єднаннями громадян, фізичними або юридичними особами*».

З урахуванням викладеного здається доцільним склади терористичних злочинів, що містяться у ст.ст. 258–258-5 КК України, виключити з розділу IX «Злочини проти громадської безпеки» і передбачити всі склади терористичних злочинів в новому окремому розділі XXI «Терористичні злочини». Всі склади злочинів у цьому розділі вважаємо за доцільне передбачити за такими номерами та назвами статей:

Стаття 448. Акт тероризму.

Стаття 449. Втягнення у вчинення терористичного злочину.

Стаття 450. Навчання терористичному злочину.

Стаття 451. Пропаганда і поширення ідеології тероризму.

Стаття 452. Публічні заклики до вчинення терористичного злочину або публічне виправдання тероризму.

Стаття 453. Створення організованої терористичної групи чи терористичної організації.

Стаття 454. В'їзд в Україну або виїзд за кордон з терористичною метою.

Стаття 455. Фінансування тероризму.

Стаття 456. Сприяння вчиненню терористичного злочину.

Це допоможе, по-перше, усунути наявні в чинному КК України суперечності, коли злочини терористичної спрямованості кваліфікуються за тими статтями КК, що передбачають відповідальність не тільки за такі злочини і містяться у різних розділах Особливої частини КК, по-друге, чітко визначити коло завдань і повноважень органів, які здійснюють боротьбу з тероризмом, оскільки всі передбачені у цьому розділі злочини будуть відповідно до ст. 216 КПК України підслідні слідчим органів безпеки.

¹ Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua> – Заголовок з екрана.

² Див., напр.: *Тихий В. П.* Відповідальність за злочини проти громадської безпеки [Текст] : наук.-практ. комент. / В. П. Тихий. – К. : НКЦ СБ України, 2007. – С. 39; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України [Текст] / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Дакор, 2008. – С. 917; Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства [Текст] : моногр. / В. С. Зеленецький, В. П. Ємельянов, В. Я. Настюк та ін. ; за заг. ред. В. С. Зеленецького та В. П. Ємельянова. – Х. : Право, 2008. – С. 55; Кримінальне право України. Особлива частина [Текст] : підруч. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2015. – С. 299.

³ Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua> – Заголовок з екрана.

⁴ *Ємельянов В. П.* Питання імплементації положень Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму у законодавство України [Текст] / В. П. Ємельянов, А. В. Коростилєнко // Право і суспільство. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2016. – Вип. 4. – С. 68.

⁵ *Ємельянов В. П.* Антитерористичне законодавство: поняття, система, шляхи вдосконалення [Текст] : моногр. / В. П. Ємельянов. – Х. : Право, 2016. – С. 68–69.

⁶ Criminal Law of Republic of Latvia (English version) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislationline.org> – Заголовок з екрана.

⁷ Пенитенціарний кодекс Естонії : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.juristaitab.ee> – Загл. с екрана.

⁸ Уголовный кодекс Республики Казахстан : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://online.zakon.kz> – Загл. с екрана.

⁹ Уголовный кодекс Республики Беларусь : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://etalonline.by> – Загл. с екрана.

Резюме

Емельянов В. П., Коростиленко А. В., Новікова Л. В. Міжнародно-правові норми як підґрунтя щодо вдосконалення антитерористичного законодавства.

У статті розглянуто питання щодо шляхів вдосконалення антитерористичного законодавства України у світлі присвячених протидії тероризму міжнародно-правових норм. Висвітлено притаманні чинному національному законодавству недоліки та суперечливості й запропоновано варіанти їх усунення з метою забезпечення відповідності вітчизняного законодавства міжнародним стандартам.

Ключові слова: протидія тероризму, міжнародно-правові норми, антитерористичне законодавство України.

Резюме

Емельянов В. П., Коростиленко А. В., Новікова Л. В. Международно-правовые нормы как основание для совершенствования антитеррористического законодательства.

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся совершенствования антитеррористического законодательства Украины в свете международно-правовых норм, направленных на противодействие терроризму. Выявлены присущие национальному законодательству недостатки и противоречия и предложены варианты их устранения в целях обеспечения соответствия отечественного законодательства международным стандартам.

Ключевые слова: противодействие терроризму, международно-правовые нормы, антитеррористическое законодательство Украины.

Summary

Yemelyanov V., Korostilenko A., Novikova L. International legal norms as the basis for improving counterterrorist legislation.

The article examines the issues on how to improve counterterrorist legislation of Ukraine in according to international legal norms aimed at fighting with terrorism. Shortcomings and contradictions that are inherent in the national legislation have been identified. The ways to ensure compliance between national legislation and international standards are proposed.

Key words: counteraction to terrorism, international legal norms, counterterrorist legislation of Ukraine.

УДК 343.8

Ю. В. КЕРНЯКЕВИЧ-ТАНАСІЙЧУК

*Юлія Володимирівна Кернякевич-Танасійчук,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ПЕРІОДИЗАЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Для вивчення історії становлення та розвитку кримінально-виконавчої політики України, що в подальшому сприятиме виробленню лінії з її удосконалення, слід спершу здійснити її періодизацію, встановити історичну хронологію, оскільки, як влучно сказав відомий вчений О. Є. Ферсман, «без хронології немає історії, як без історії немає істинної науки».

Т. О. Гончар стверджує, що залежно від магістрального шляху розвитку кримінального, кримінально-процесуального чи кримінально-виконавчого законодавства та правозастосовної практики – подальшої гуманізації або посилення карального впливу – можна виділити три наступні етапи кримінальної політики (політики у сфері боротьби зі злочинністю):

Перший етап – формування основ кримінальної політики (друга половина XIX ст. – 1917 р.), коли біля першоджерел цієї науки стояли видатні юристи Е. Феррі, Ф. Лист, А. Принс, К. План, І. Я. Фойницький, С. К. Гогель, М. П. Чубинський та ін.

Другий етап – формування радянської кримінальної політики (1917 р. – кінець 80-х років XX ст.), відзначений роботами вчених А. О. Піонтковського, О. А. Герцензона, А. Н. Трайніна, М. О. Беляєва, В. М. Кудрявцева, Ю. І. Ляпунова, Г. М. Миньковського, П. Н. Панченка, С. В. Бородіна, Л. Д. Гаухмана, М. І. Загороднікова, А. Е. Жалінського, М. О. Стручкова та ін.

Третій етап формування кримінальної політики визначається як пострадянський (з початку 90-х рр. XX ст. до теперішнього часу)¹.

Порівняльно-історичний аналіз розвитку політики у сфері боротьби зі злочинністю дав змогу О. Д. Максимів умовно виділити наступні чотири її основні етапи: 1) зародження і формування основ політики у сфері боротьби зі злочинністю (середина XIX ст.); 2) формування радянської політики у сфері боротьби зі злочинністю: її понять, принципів, класового підходу (20-ті рр. – початок 70-х рр. XX ст.); 3) формування та розвиток